

Immunitety w polskim postępowaniu karnym

Barbara Janusz-Pohl

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Immunitety w polskim postępowaniu karnym

Barbara Janusz-Pohl

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2009

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wydawca:
Magdalena Przek

Redaktor prowadzący:
Joanna Maź

Opracowanie redakcyjne:
Studio Diament

Skład, łamanie:
Studio Diament

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2009

ISBN 978-83-7601-989-5
ISSN 1897-4392

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00, (022) 535 82 00
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	13
Rozdział I	
Immunitety – zagadnienia podstawowe	16
1. Geneza i rozwój instytucji immunitetów w prawie polskim	16
2. Immunitet – istota, pojęcie, podziały oraz sporne zagadnienia wykładni	22
2.1. Pojęcie i istota	22
2.2. Podziały immunitetów w nauce prawa	28
2.2.1. Tradycyjne dychotomiczne propozycje podziału immunitetów	28
2.2.1.1. Immunitety materialne i formalne	34
2.2.1.2. Spory wokół immunitetu materialnego	38
2.2.2. Trójpodział immunitetów na: bezwzględne, względne i jurysdykcyjne	46
2.2.2.1. Immunitety względne i bezwzględne	48
2.2.2.2. Immunitety jurysdykcyjne	53
2.3. Wykładnia przepisów o immunitetach	60
3. Uzasadnienia na rzecz obowiązywania immunitetów	62
Rozdział II	
Charakterystyka wybranych immunitetów występujących w prawie polskim	70
1. Immunitety prawa międzynarodowego	70
1.1. Geneza immunitetów prawa międzynarodowego	70
1.2. Typologia i specyfika	72
1.2.1. Immunitety wywodzące się z prawa zwyczajowego	72

1.2.2. Immunitety wysłowne bezpośrednio w polskim kodeksie postępowania karnego	76
1.2.3. Pozostałe immunitety od jurysdykcji karnej	87
2. Quasi-immunitet Prezydenta i członków Rady Ministrów	95
2.1. Uwagi ogólne	95
2.2. Specyfika odpowiedzialności „głów państwa”	97
3. Immunitet parlamentarny	108
3.1. Geneza immunitetu parlamentarnego	108
3.2. Immunitet a nietykalność	112
3.3. Immunitet bezwzględny posła i senatora (tzw. indemnitet)	116
3.4. Immunitet względny <i>sensu stricto</i> posła i senatora	123
3.5. Immunitet deputowanego do Parlamentu Europejskiego	128
4. Immunitet sędziowski <i>sensu largissimo</i> oraz wybrane wzorowane na nim immunitety względne	133
4.1. Geneza oraz podmiotowy zakres immunitetu sędziowskiego	133
4.2. Przedmiotowy zakres immunitetu sędziowskiego	139
4.3. Inne immunitety względne w prawie polskim	152
5. Immunitet prokuratorski	156
5.1. Geneza immunitetu prokuratorskiego	156
5.2. Bezwzględne immunitety prokuratora	161
5.3. Immunitet względny <i>sensu stricto</i> prokuratora oraz przywilej nietykalności	163
5.4. Immunitet Prokuratora Generalnego	169
6. Immunitety: adwokacki, radcowski i rzecznika patentowego	175
6.1. Geneza immunitetów: adwokackiego, radcowskiego i rzecznika patentowego	175
6.2. Charakterystyka immunitetów: adwokackiego, radcowskiego i rzecznika patentowego	178
7. Immunitet Prezesa i pracowników Najwyższej Izby Kontroli	184
7.1. Geneza immunitetów związanych z funkcjonowaniem NIK	184
7.2. Immunitet Prezesa Najwyższej Izby Kontroli – zakres przedmiotowy	186
7.3. Immunitet pracowników Najwyższej Izby Kontroli	189
8. Kwestia tzw. immunitetu tajnego agenta policji	191
Rozdział III	
Immunitety w świetle zasad i przesłanek procesu karnego	194
1. Uwagi wstępne.....	194
2. Immunitety w świetle wybranych zasad procesu karnego	195

3. Immunitety na tle przesłanek postępowania karnego	206
4. Immunitety a przedawnienie karalności	218
5. Immunitety a zawieszenie postępowania karnego	229

Rozdział IV

Immunitety w postępowaniu przygotowawczym	241
1. Uwagi wstępne	241
2. Czynności operacyjne	244
3. Postępowanie sprawdzające	247
4. Wszczęcie postępowania przygotowawczego	252
4.1. Faktyczne wszczęcie postępowania	252
4.2. Formalne wszczęcie postępowania przygotowawczego oraz procedura związana z uchyleniem immunitetu	259
5. Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego	270
6. Umorzenie postępowania przygotowawczego	274
7. Środki przymusu a ochrona immunitetowa	280
7.1. Środki przymusu w prawie polskim	280
7.2. Środki przymusu a nietykalność osobista	285
7.3. Środki przymusu stosowane warunkowo w stosunku do osoby chronionej immunitetem niebędącej stroną procesową	296
7.4. Procedura związana z ENA a immunitet względny	302

Rozdział V

Immunitety w postępowaniu jurysdykcyjnym	
– wybrane zagadnienia	308
1. Immunitety w postępowaniu sądowym przed sądem pierwszej instancji	308
1.1. Uwagi wstępne	308
1.2. Immunitety a ingerencja prokuratora w trybie art. 60 k.p.k.	313
1.3. Immunitety w fazie oddania pod sąd	322
1.4. Rozszerzenie przedmiotu procesu a ochrona immunitetowa (proces wpadkowy)	327
1.5. Prawomocność sądowych orzeczeń umarzających postępowanie	331
2. Immunitety w postępowaniu odwoławczym	335
2.1. Immunitety jako bezwzględne podstawy uchylenia orzeczenia	335
2.2. Immunitety a nadzwyczajne formy zaskarżenia	341
Bibliografia	347

Wykaz skrótów

akty prawne

- d.k.p.k. – ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 19, poz. 96 z późn. zm.)
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- k.k.w. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. i ze sprost.)
- k.s.d. – Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z dnia 18 kwietnia 1961 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232)
- k.s.k. – Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych z dnia 24 kwietnia 1963 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98)
- pr. a. – ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1058 z późn. zm.)
- pr. u.s.a. – ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (Dz. U. Nr 153, poz. 1269 z późn. zm.)
- pr. u.s.p. – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 z późn. zm.)
- pr. u.s.w. – ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 226, poz. 1676 z późn. zm.)

- u.i.m. – ustawa z dnia 1 grudnia 1961 r. o izbach morskich (Dz. U. Nr 58, poz. 320 z późn. zm.)
- u.i.p.n. – ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 424 z późn. zm.)
- u.n.i.k. – ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1701 z późn. zm.)
- u.p. – ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (tekst jedn.: Dz. U. z 2008 r. Nr 7, poz. 39 z późn. zm.)
- u. pol. – ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jedn.: z 2007 r. Nr 43, poz. 277 z późn. zm.)
- u.r.p. – ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1059 z późn. zm.)
- u.r.p.d. – ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.)
- u.t.s. – ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 925)
- u.rz.p. – ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (Dz. U. Nr 49, poz. 509 z późn. zm.)
- u.s.n. – ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz. U. Nr 240, poz. 2052 z późn. zm.)
- u.t.k. – ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 z późn. zm.)
- u.w.m.p.s. – ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (tekst jedn.: Dz. U. z 2003 r. Nr 221, poz. 2199 z późn. zm.)

czasopisma i zbiory orzecznictwa

- AUL – Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica, Łódź
- Biul. EiOP – Biuletyn Ekspertyz i Opinii Prawnych
- CzPKiNP – Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
- EP – Edukacja Prawnicza
- EPS – Europejski Przegląd Sądowy
- Gd. St. Praw. – Gdańskie Studia Prawnicze

Kontr. Państw.	–	Kontrola Państwowa
Kw. Pr. Publ.	–	Kwartalnik Prawa Publicznego
NP	–	Nowe Prawo
OSN	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Karna
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNPP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, dodatek do pisma Prokuratura i Prawo
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	–	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Prz. Sejm.	–	Przegląd Sejmowy
Pal.	–	Palestra
PiP	–	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	–	Prokuratura i Prawo
PS	–	Przegląd Sądowy
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp.	–	Rzeczpospolita
WPP	–	Wojskowy Przegląd Prawniczy
Z. O.	–	Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego
Zeszyty		
Prawnicze PAN	–	Zeszyty Prawnicze Polskiej Akademii Nauk
ZNUJ	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUŁ	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZN UMK	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

inne skróty

Dz. Pr.P.P.	–	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz. U.	–	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE L	–	Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej Law/Loi
Europol	–	Europejski Urząd Policji

EWG	– Europejska Wspólnota Gospodarcza
EWWiS	– Europejska Wspólnota Węgla i Stali
GIODO	– Generalny Inspektor Ochrony Danych Osobowych
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
MTK	– Międzynarodowy Trybunał Karny
NATO	– National Atlantic Treaty Organization
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
PE	– Parlament Europejski
RM	– Rada Ministrów
RPD	– Rzecznik Praw Dziecka
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Stanu
TUE	– Traktat z Maastricht (Traktat o Unii Europejskiej)
UE	– Unia Europejska
UMCS	– Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Wprowadzenie

Nikogo nie trzeba specjalnie przekonywać o doniosłości i aktualności tematyki związanej z instytucją immunitetu, a przede wszystkim wpływu ochrony immunitetowej przysługującej uczestnikowi procesu karnego, jakim jest oskarżony (osoba podejrzewana, osoba podejrzana, podejrzany). W piśmiennictwie karnistycznym nie ma kompleksowego i aktualnego opracowania dotyczącego tych zagadnień. Potrzebę opracowania tak określonego tematu kształtuje m.in. fakt, że ostatnie i jednocześnie jedyne opracowanie monograficzne dotyczące immunitetów w procesie karnym to praca Wojciecha Michalskiego pt. *Immunitety w polskim procesie karnym* z roku 1970 – monografia będąca zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. Stefana Kalinowskiego i obronionej w 1967 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Od tamtego czasu niemalże całkowicie uległ zmianie stan prawny w zakresie zagadnień analizowanych przez W. Michalskiego. Pojawiło się także wiele nowych immunitetów. Przywołana wyżej praca inaczej zakreślała też pole badawcze. W zasadzie stawiała sobie za cel jedynie ustalenie zakresu podmiotowo-przedmiotowego poszczególnych immunitetów, co w istocie i założeniu odpowiada materii omawianej w drugim rozdziale niniejszej monografii (*Charakterystyka wybranych immunitetów w prawie polskim*). Dlatego też określenie obszaru badawczego w taki sposób, iż wychodząc od ustalenia pojęć i koncepcji ogólnych dotyczących instytucji immunitetu, poprzez charakterystykę immunitetów poszczególnych typów, charakterystykę w zasadzie przybierającą postać badań interdyscyplinarnych, aż do analizy funkcjonowania immunitetów w ujęciu dynamicznym na poszczególnych etapach postępowania karnego oraz w świetle ważniejszych instytucji karnoprawnych, jest ujęciem jak dotąd nieprezentowanym.

Na potrzebę badań nad immunitetem w ujęciu karnoprosesowym wskazywali już recenzenci przywołanej wyżej monografii W. Michalskie-

go, którzy, podkreślając jej walory i oryginalność, podnieśli jednocześnie, że wiele kwestii karnoprosesowych zostało w niej jedynie ogólnie zarysowanych, i że w związku z tym zachodzi jeszcze konieczność ich dalszej wnikliwej analizy¹. Niestety jednak wyzwanie to nie zostało podjęte. Być może dlatego, że immunitet jest instytucją niejako z pogranicza wielu gałęzi prawa, którego analiza wymaga pogłębionych studiów interdyscyplinarnych. W tym kontekście, wcale nie tytułem usprawiedliwienia, chcę przypomnieć słowa J. Bafii, który przed laty napisał, że: „ostateczne wyniki są – być może – niewspółmierne do włożonego wysiłku, lecz jest to chyba pewnego rodzaju prawidłowość w przypadku, gdy podejmuje się temat będący na pograniczu różnych działów nauki prawa”².

Opracowanie ma na celu kompleksowe przedstawienie problematyki immunitetów z punktu widzenia prawa karnego procesowego. Ma za zadanie jej wyeksponowanie w obszarze warunków dopuszczalności procesu karnego, zwłaszcza w ujęciu dynamicznym w poszczególnych stadiach procesowych oraz na tle wybranych instytucji prawa karnego procesowego. Kluczowym punktem rozważań jest teoretyczna analiza instytucji immunitetu, której rezultatem jest teza, że podstawowym kryterium typologii immunitetów jest warunkowość (względność) albo bezwarunkowość (bezwzględność) ochrony zeń wypływającej. Trafność tego kryterium poddania została sprawdzeniu poprzez analizę funkcjonowania immunitetów w procesie karnym. W pracy podjęto próbę ustalenia zakresu podmiotowo-przedmiotowego immunitetów występujących w prawie polskim, przy czym warto zaznaczyć, że próba ta nie pretenduje do miana w pełni wyczerpującej.

W literaturze wielokrotnie zajmowano się charakterystyką poszczególnych immunitetów³. Opisanie immunitetów w ujęciu przedmiotowo-podmiotowym miało posłużyć do dokonania uogólnień w ramach immunitetów poszczególnych typów oraz do przetransponowania tez

¹ Zob. J. Haber, *Recenzja książki Wojciecha Michalskiego: Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 225, PiP 1971, z. 6, s. 1029–1031; M. Lipczyńska, *Recenzja książki Wojciecha Michalskiego: Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, NP 1971, nr 11, s. 1678–1682; Z. Krzemiński, *Recenzja książki Wojciecha Michalskiego: Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, Pał. 1971, z. 4, s. 82–84.

² J. Bafia, *Zmiana kwalifikacji prawnej czynu w procesie karnym*, Warszawa 1964, s. 4.

³ Myślę tutaj o monografii K. Grajewskiego, *Immunitet parlamentarny w prawie polskim*, Warszawa 2001, a także o innych opracowaniach i monografiach poświęconych problematyce immunitetu zakrajowości oraz wielu artykułach dotyczących immunitetów: parlamentarnego, sędziowskiego, prokuratorskiego i adwokackiego, wskazanych w bibliografii niniejszej pracy.

wypowiadanych na gruncie poszczególnych immunitetów w prawidłowości zgeneralizowane. Kierunek badań wyznaczony został więc niejako „od szczegółu do ogółu”. W konsekwencji jedynie fragmentarycznie uwzględnione zostały zagadnienia dotyczące procedur incydentalnych, w ramach których kompetentne organy wyrażają zgodę lub odmawiają zgody na pociągnięcie do odpowiedzialności karnej beneficjentów immunitetu określonego typu.

Ustalenia zawarte w pracy są wynikiem stosowania różnych metod badawczych. W szczególności korzystano z metody dogmatycznoprawnej. W rozdziale pierwszym niektóre rozważania nawiązują także do pewnych konstrukcji teoretycznoprawnych, w oparciu o nie podjęto m.in. próbę zarysowania typologii immunitetów. W rozdziale drugim z kolei prowadzone rozważania mają charakter integracyjny (wewnętrzna integracja nauk prawnych) wykorzystano w nich materiały z zakresu prawa międzynarodowego publicznego, administracyjnego i konstytucyjnego. Posłużono się również metodą prawnoporównawczą, zwłaszcza przy ustalaniu zakresu podmiotowo-przedmiotowego immunitetów.

Niniejsza praca stanowi zmodyfikowaną i skróconą wersję rozprawy doktorskiej przygotowanej pod kierunkiem prof. dra hab. Stanisława Stachowiaka w Katedrze Postępowania Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Recenzentami rozprawy doktorskiej byli: prof. dr hab. Ryszard A. Stefański oraz prof. dr hab. Zbigniew Kwiatkowski, których uwagi w dużej mierze przyczyniły się do obecnego kształtu monografii. Za uwagi te jeszcze raz serdecznie Recenzentom dziękuję.

Autorka

Rozdział I

Immunitety – zagadnienia podstawowe

1. Geneza i rozwój instytucji immunitetów w prawie polskim

Immunitet jako instytucja niejednorodna nastrocza istotnych problemów w płaszczyźnie analizy historycznej, jako że poszczególne immunitety kształtowały się w zasadzie w sposób niezależny od siebie. Można powiedzieć, że w perspektywie historycznej niejednorodność instytucji immunitetu ujawnia się w całej rozciągłości. Dlatego też uznano, że geneza immunitetów poszczególnych typów przedstawiona zostanie w odpowiednich fragmentach rozdziału drugiego, poświęconego analizie zakresu podmiotowo-przedmiotowego immunitetów. Natomiast w niniejszym fragmencie wszystkie immunitety funkcjonujące w prawie polskim zostaną usystematyzowane chronologicznie, począwszy od powstania II Rzeczypospolitej. Wydaje się, że ujęcie chronologiczne w najpełniejszy sposób obrazuje dynamikę rozwoju tej instytucji, zaś określenie owej dynamiki wydaje się być pierwszym krokiem analizy funkcjonowania immunitetu w polskim procesie karnym. Pominięty zostanie tutaj jurysdykcyjny immunitet zakrajowości, ten bowiem, początkowo regulowany jedynie przez prawo zwyczajowe, znany był prawu polskiemu już w zamierzchłej przeszłości. Aktualnie immunitety dyplomatyczne i konsularne uregulowane zostały poprzez: Konwencję wiedeńską z dnia 18 kwietnia 1961 r. o stosunkach dyplomatycznych¹

¹ Polska ratyfikowała Konwencję dnia 26 lutego 1965 r., a weszła ona w życie w stosunku do Polski w dniu 18 maja 1965 r.

oraz Konwencję wiedeńską z dnia 24 kwietnia 1963 r. o stosunkach konsularnych².

Najbardziej zakorzenione w polskim ustawodawstwie są immunitety: sędziowski, parlamentarny i adwokacki. Początki polskiego immunitetu parlamentarnego sięgają XVI w., gdyż wówczas pewien rodzaj immunitetu chronił posłów sejmku walnego – dotyczył on wolności słowa. Pionierskim aktem prawa stanowionego w odrodzonej Polsce formującym immunitet parlamentarny był dekret z dnia 7 lutego 1919 r. dotyczący nietykalności członków Sejmu Ustawodawczego³. W art. 1 i 2 tego aktu sformułowany został tzw. immunitet materialny, przywilej nietykalności osobistej oraz tzw. immunitet formalny. Dekret chronił posłów jedynie podczas obrad Sejmu Ustawodawczego, dlatego ustawa z dnia 8 kwietnia 1919 r. o nietykalności członków Sejmu Ustawodawczego⁴ ugruntowała i bardzo rozszerzyła immunitet parlamentarny, można powiedzieć, że w tamtym czasie ochrona posłów była najpełniejsza w całej historii parlamentaryzmu polskiego⁵. Ciekawe jest, że Konstytucja kwietniowa z dnia 23 kwietnia 1935 r.⁶ zniósła tzw. immunitet materialny posłów, który powrócił dopiero wraz z uchwaleniem dnia 17 października 1992 r. tzw. Małej Konstytucji, tj. ustawy konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą RP oraz samorządem terytorialnym⁷. Obecnie immunitet parlamentarny regulowany jest w Konstytucji z 1997 r. oraz pomocniczo w wielokrotnie nowelizowanej ustawie z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora⁸.

Wspomnieć można, że immunitet parlamentarny, a dokładniej tzw. immunitet materialny, chronił także w pewnym okresie członków Krajowej Rady Narodowej z mocy art. 11 ustawy z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych⁹.

Od 2004 r., czyli akcesji Polski do Unii Europejskiej, a w rzeczywistości od ratyfikacji protokołu z dnia 16 kwietnia 2003 r. w sprawie przy-

² Polska ratyfikowała Konwencję dnia 17 września 1981 r., a weszła ona w życie w stosunku do Polski w dniu 12 listopada 1981 r.

³ Dz. Pr.P.P. Nr 14, poz. 178.

⁴ Dz. Pr.P.P. Nr 31, poz. 263.

⁵ Zob. B. Cybulski, *Immunitet posłów do Sejmu Ustawodawczego (1919–1922)*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CCXXII, 1993, nr 1477, s. 162.

⁶ Dz. U. Nr 12, poz. 32.

⁷ Dz. U. Nr 84, poz. 426 z późn. zm.

⁸ Tekst jedn.: Dz. U. z 2003 r. Nr 221, poz. 2199 z późn. zm.

⁹ Dz. U. Nr 5, poz. 22 z późn. zm.

wilejów i immunitetów Wspólnot Europejskich¹⁰, pojawił się immunitet deputowanych do Parlamentu Europejskiego. Z jednej strony deputowani z Polski uzyskali szczególną ochronę, z drugiej strony do osób chronionych immunitetami w Polsce dołączyli deputowani do Parlamentu Europejskiego innych państw członkowskich UE. Deputowani ci na terytorium swego państwa korzystają z takich samych immunitetów, jak członkowie parlamentu krajowego (tzw. immunitet krajowy), zaś gdy znajdują się na terytorium państwa członkowskiego UE – chroni ich tzw. immunitet wspólnotowy¹¹. Ta ciekawa konstrukcja jest więc rozwiązaniem z jednej strony zbliżającym się do tradycyjnego immunitetu zakrajowości, z drugiej zaś jest rozszerzeniem podmiotowym tradycyjnego immunitetu parlamentarnego.

Według niektórych autorów immunitet sędziowski wzorowany jest na immunitacie parlamentarnym¹². Immunitet ten po raz pierwszy został uregulowany w Konstytucji marcowej z dnia 17 marca 1921 r.¹³ i opierał się na formule zakazu pociągnięcia sędziego do odpowiedzialności karnej oraz zakazie pozbawienia wolności bez zgody odpowiedniego organu. Tradycyjnie był więc to tzw. immunitet formalny. Obecnie immunitet ten uregulowany jest w Konstytucji z 1997 r. oraz m.in. w ustawie z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych, ustawie z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym.

Immunitet sędziowski *sensu largissimo* chroni nie tylko sędziów sądów powszechnych, wojskowych, administracyjnych oraz SN, ale również członków Trybunału Stanu oraz sędziów Trybunału Konstytucyjnego, przy czym TS powrócił do polskiego systemu sądownictwa w 1982 r., w tym samym roku powstał TK¹⁴. Immunitet sędziom Trybunału Konstytucyjnego formalnie nadała ustawa z dnia 29 kwietnia 1985 r. o Trybunale Konstytu-

¹⁰ Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/4.

¹¹ Zob. D. Lis-Staranowicz, J. Galster, *Immunitet posła do Parlamentu Europejskiego*, Prz. Sejm. 2006, nr 6, s. 10 i n.

¹² Zob. S. Włodyka, *Organizacja sądownictwa*, Kraków 1959, s. 134.

¹³ Dz. U. Nr 44, poz. 267.

¹⁴ Urzędy te wprowadzone zostały przez ustawę z dnia 26 marca 1982 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. Nr 11, poz. 83). Co istotne TS powołała już Konstytucja marcowa (art. 64). Był on organem władzy wykonawczej, gdyż regulacja dotycząca tego organu znajdowała się w rozdziale trzecim rzezonej ustawy konstytucyjnej, pt. „Władza wykonawcza”. Jednak już w Konstytucji kwietniowej regulacja dotycząca Trybunału Stanu znajdowała się w rozdziale poświadczonym sądownictwu (art. 71).

cyjnym¹⁵. Obecnie kwestię immunitetu sędziów Trybunału Konstytucyjnego reguluje Konstytucja RP w art. 196 oraz ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym w art. 7¹⁶. Immunitet członkom Trybunału Stanu nadała w art. 10 ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu¹⁷. Warto zaznaczyć, że immunitet ten początkowo był tzw. immunitetem formalnym o charakterze trwałym¹⁸. Obecnie immunitet członków Trybunału Stanu reguluje Konstytucja RP w art. 200 oraz w art. 15a znowelizowanej ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu¹⁹.

Immunitetami wzorowanymi konstrukcyjnie na immunitecie sędziowskim są immunitety: RPO, RPD, GIODO, Prezesa IPN oraz Prezesa NIK. Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich²⁰ powołała do życia urząd Rzecznika Praw Obywatelskich, organ niezawisły i niezależny w swej działalności od innych organów, któremu Konstytucja RP przyznała immunitet. Ustawą z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka²¹ powołano Rzecznika Praw Dziecka, nadając mu jednocześnie immunitet (art. 7 ustawy). Natomiast ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych²² powołano organ ds. ochrony danych osobowych – Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, przyznając mu jednocześnie immunitet (art. 11). Ustawą z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucji Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu²³ powołano urząd Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej, organ niezależny od działalności innych organów, nadając mu immunitet (art. 14). Ustawą z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli²⁴ został wpro-

¹⁵ Dz. U. Nr 22, poz. 98 z późn. zm.

¹⁶ Dz. U. Nr 102, poz. 643 z późn. zm.

¹⁷ Tekst pierwotny: Dz. U. Nr 11, poz. 84; tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 102, poz. 925 z późn. zm.

¹⁸ Zgodnie z art. 10 osoby wybrane w skład Trybunału Stanu nie mogły być pociągnięte do odpowiedzialności karnej ani pozbawione wolności bez uprzedniej zgody Trybunału Stanu. Dotyczyło to również okresu po upływie kadencji w stosunku do czynów związanych z wykonywaniem funkcji w Trybunale Stanu.

¹⁹ Zob. ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 r. o zmianie ustawy o Trybunale Stanu (Dz. U. Nr 175, poz. 1692).

²⁰ Tekst pierwotny: Dz. U. Nr 14, poz. 123; tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 z późn. zm. Następnie na mocy ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odpowiedni zapis o urzędzie RPO został wprowadzony do Konstytucji (Dz. U. Nr 19, poz. 101).

²¹ Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.

²² Tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 926 z późn. zm.

²³ Tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 424 z późn. zm.

²⁴ Tekst jedn.: Dz. U. z 2007 r. Nr 231, poz. 1701 z późn. zm.

wadzony immunitet Prezesa NIK, obecnie uregulowany również w Konstytucji RP w art. 206.

Pierwszym immunitetem w zakresie wolności słowa i pisma w prawie polskim był immunitet adwokacki wprowadzony przez dekret z dnia 24 grudnia 1918 r. w sprawie Statutu tymczasowego Palestry Państwa Polskiego²⁵. Immunitet ten ulegał licznym przekształceniom, obecnie regulowany jest przez art. 8 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze²⁶. W 1982 r. ochrona, jaką cieszyli się adwokaci, rozszerzona została na radców prawnych, którzy objęci immunitetem w zakresie wolności słowa i pisma ustawą z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych²⁷ (art. 11). Od tego momentu toczy się dyskusja, aby immunitetem tego typu objęci zostali również przedstawiciele innych wolnych zawodów prawniczych. Jej rezultatem było przyznanie immunitetu w zakresie wolności słowa i pisma rzecznikom patentowym przez ustawę z 9 lipca 1993 r. o rzecznikach patentowych²⁸. Immunitet rzeczników patentowych jest obecnie uregulowany w nowej ustawie z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych²⁹.

Stosunkowo późno pojawił się immunitet prokuratorski. Jego wprowadzenie zapoczątkowało wieloletnią debatę na temat równouprawnienia podmiotów biorących czynny udział w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Po raz pierwszy immunitet prokuratorski ograniczony do tzw. immunitetu materialnego w zakresie wolności słowa (art. 60) pojawił się w ustawie z dnia 14 kwietnia 1967 r. o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej³⁰. Aktualnie obowiązująca ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze wprowadziła tzw. prokuratorski immunitet formalny oraz przywilej nietykalności osobistej, które są filarem niezależności prokuratury. Aktualnie immunitet ten regulowany jest w art. 54, 54a, 54b, 54c tej ustawy.

Jako jeden z pierwszych wykształcił się w prawie polskim immunitet określonych pracowników Najwyższej Izby Kontroli, pojawiając się wraz z ustawą z dnia 3 czerwca 1921 r. o Kontroli Państwowej³¹ (art. 30). Obecnie immunitet tego typu zawarty jest w art. 88, obok immunitetu Prezesa NIK.

²⁵ Dz. Pr.P.P. Nr 22/18, poz. 75.

²⁶ Tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1058 z późn. zm.

²⁷ Tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 123, poz. 1059 z późn. zm.

²⁸ Dz. U. Nr 10, poz. 46.

²⁹ Dz. U. Nr 49, poz. 509 z późn. zm.

³⁰ Tekst pierwotny: Dz. U. z 1967 r. Nr 13, poz. 55; tekst jedn.: Dz. U. z 1980 r. Nr 10, poz. 30.

³¹ Dz. U. z 1921 r. Nr 51, poz. 314.

Artykuł 51 Konstytucji marcowej ustanowił quasi-immunitet Prezydenta RP, na mocy którego za przestępstwa ponosił on odpowiedzialność karną wyłącznie przed Trybunałem Stanu³². Obecnie kwestia immunitetu prezydenckiego uregulowana jest w art. 145 Konstytucji RP. Jeżeli chodzi o quasi-immunitet członków Rady Ministrów związany z ich odpowiedzialnością karną przed Trybunałem Stanu, to kwestia ta była wysoce sporna już na gruncie Konstytucji lipcowej³³, choć w rzeczywistości problem kognicji Trybunału Stanu w zakresie wyłącznej kompetencji do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej członków Rady Ministrów za przestępstwa popełnione w powiązaniu z pełnioną funkcją, pojawił się wraz z uchwaleniem Konstytucji RP³⁴. Obecnie kluczową regulacją wskazującą na istnienie quasi-immunitetu członków Rady Ministrów zawiera art. 156 Konstytucji RP.

Podsumowując te skrótowe informacje, można przyjąć, że chronologicznie od początków II Rzeczypospolitej pojawiły się w prawie polskim następujące immunitety wewnątrz krajowe: 1818 r. – immunitet adwokacki, 1919 r. – immunitet parlamentarny, 1921 r. – immunitet Prezydenta RP, 1921 r. – immunitet sędziowski, 1921 r. – immunitet określonych pracowników Najwyższej Izby Kontroli, 1967 r. – immunitet prokuratorski, 1982 r. – immunitet radców prawnych, 1982 r. – immunitet członków Trybunału Stanu, 1982 r. – immunitet sędziów Trybunału Konstytucyjnego, 1993 r. – immunitet rzeczników patentowych, 1994 r. – immunitet Prezesa NIK, 1997 r. – immunitet GİODO, 1997 r. – immunitet RPO, 1998 r. – immunitet Prezesa IPN, 2000 r. – immunitet RPD, 2004 r. – immunitet deputowanych do parlamentu europejskiego. Łatwo zauważyć, że dotychczas tendencją jest więc wzrost liczby immunitetów wewnątrz krajowych.

³² Zgodnie z art. 51 za czynności urzędowe Prezydent Rzeczypospolitej nie był odpowiedzialny ani parlamentarnie, ani cywilnie. Za zdradę kraju, pogwałcenie Konstytucji lub przestępstwa karne – Prezydent Rzeczypospolitej mógł być pociągnięty do odpowiedzialności tylko przez Sejm uchwałą, powziętą większością 3/5 głosów, przy obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Sprawę rozpatrywał i wydawał wyrok TS według postanowień osobnej ustawy. Z chwilą postawienia w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu – Prezydent Rzeczypospolitej był zawieszony w urzędowaniu. W Konstytucji kwietniowej immunitet Prezydenta RP formułowany był natomiast w art. 15 w następującej postaci: Prezydent Rzeczypospolitej za swe akty urzędowe nie był odpowiedzialny, natomiast za czyny niezwiązane ze sprawowaniem urzędu Prezydent Rzeczypospolitej nie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności w okresie urzędowania.

³³ Zob. M. Pietrzak, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polsce w okresie przemian ustrojowych*, PiP 1995, z. 3, s. 17 i n.

³⁴ Zob. B. Janusz-Pohl, *O spornym problemie właściwości Trybunału Stanu w zakresie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej członków Rady Ministrów*, RPEiS 2007, z. 3, s. 83–84 wraz z cytowaną tam literaturą.

2. Immunitet – istota, pojęcie, podziały oraz sporne zagadnienia wykładni

2.1. Pojęcie i istota

W związku z tym, że immunitet to instytucja zakorzeniona w wielu gałęziach prawa, podejmując próbę opisu jej funkcjonowania napotyka się trudności w jej kompleksowej analizie i ocenie, nie możemy bowiem stracić z pola widzenia tych wielu punktów odniesienia. Najczęściej mówi się o immunitecie z punktu widzenia prawa konstytucyjnego, międzynarodowego publicznego, prawa karnego materialnego lub procesowego, wydaje się jednak, że wszystkie te rozważania uzupełniają się wzajemnie tworząc w gruncie rzeczy jedną instytucję o niejednorodnym charakterze.

W pierwszej kolejności uwagę zwrócić należy na kwestię podstawową, a mianowicie na to, kiedy w dalszych rozważaniach termin „immunitet” będzie używany w liczbie pojedynczej, a kiedy w liczbie mnogiej. To subtelne rozróżnienie jest bardzo ważne dla spójności rozważań przedstawionych w dalszej części pracy. Termin „immunitet” (w liczbie pojedynczej) używany będzie dla określenia całej instytucji albo też immunitetu danego typu w ujęciu podmiotowym, np. immunitet adwokacki, zaś termin „immunitety” (w liczbie mnogiej) używany będzie w celu określenia typów immunitetów w ujęciu przedmiotowym (typów wyróżnionych poprzez typologię dokonaną w ramach instytucji immunitetu), np. immunitety względne, bezwzględne, albo też wtedy, gdy będzie mowa o kilku różnych immunitetach w ujęciu podmiotowym, np. immunitet sędziowski i immunitet prokuratorski to immunitety.

Termin „immunitet” jest wyrazem wieloznacznym, jest bowiem terminem języka prawniczego, historycznego i potocznego. Pochodzi on od łacińskiego słowa *immunitas*, które oznacza zwolnienie od obciążeń, w wersji rzeczownikowej *immunis* oznacza wolny od obciążeń, obowiązków. Dokonując analizy słowotwórczej pojęcia immunitet można zauważyć, że przedrostek *im (in)* w złożeniach oznacza „nie” czyli przeczenie, zaś słowo *munia* określa obowiązki obywatelskie, społeczne³⁵. Tak więc immunitet to niepodleganie jakimś obowiązkom obywatelskim, wyłączenie. W jed-

³⁵ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1999, s. 226.

nym ze słowników wyrazów obcych znajdujemy definicję, zgodnie z którą immunitet to prawo (przywilej) niepodlegania temu, co ciąży na innych i nieczynienia tego, do czego inni są zobowiązani³⁶.

Według słownika języka polskiego pod redakcją Stanisława Dubisza „immunitet” w znaczeniu prawniczym to: „przywilej polegający na zwolnieniu od odpowiedzialności sądowej i na nietykalności osobistej, przysługujący osobom pełniącym określone funkcje”, natomiast w znaczeniu historycznym: „w średniowieczu: przekazanie feudałowi władzy sądowniczej w jego dobrach (immunitet sądowy)³⁷ oraz całkowite lub częściowe odstąpienie mu świadczeń pobieranych poprzednio z tych dóbr przez panującego (immunitet ekonomiczny)”³⁸. W języku potocznym terminu „immunitet” używa się zamiennie z terminem przywilej, czasem w odniesieniu do innego obszaru stosunków społecznych niż prawo.

Oczywiście w niniejszych rozważaniach „immunitet” to termin języka prawniczego, chociaż w literaturze prawniczej czasem spotyka się użycie terminu immunitet po prostu jako synonimu słowa zwolnienie³⁹. Dotychczas przedstawione przykładowe definicje słownikowe mają bardzo ogólny charakter, powiedzieć można zbyt ogólny, dlatego w pierwszej kolejności ustalić należy, jakie znaczenie nadaje się mu w języku prawniczym, a ściślej w dogmatyce prawa karnego.

W prawie karnym często zastanawiano się nad istotą poszczególnych immunitetów, w związku z tym pojawiało się wiele propozycji definicyjnych. Trudności w analizie prezentowanych poglądów sprawia fakt, że instytucja ta pozostaje w związku z wieloma innymi instytucjami prawa i procesu karnego, dlatego jej istotę nieraz ustalano poprzez odwołanie się do różnych innych problemów badawczych. Można wyróżnić tutaj kilka głównych płaszczyzn badania istoty immunitetów. Problematyka ta podejmowana była w ramach rozważań dotyczących zakresu obowiązywania ustawy karnej, również w ramach okoliczności związanych z wyłączeniem karalności niejako *sensu largo*, wreszcie w ramach analizy warunków dopuszczalności procesu karnego.

W pierwszej kolejności należy podjąć próbę usystematyzowania dotychczas wyrażonych poglądów dotyczących istoty i pojęcia immunitetów,

³⁶ *Ibidem*, s. 224.

³⁷ Na temat terminu immunitet w znaczeniu historycznym – zob. Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach kościoła w Polsce do końca XIV w.*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Prace Komisji Historycznej, Poznań 1936, t. IX, z. 2.

³⁸ S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego H–N*, t. II, Warszawa 2003, s. 92.

³⁹ Zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 439.

by następnie zaproponować definicję konstrukcyjną immunitetu. Zaznaczyć można, że propozycje definicyjne rozumienia terminu „immunitet” odwołują się częstokroć do zakorzenionego w literaturze podziału immunitetów na tzw. materialne oraz tzw. formalne (procesowe).

W literaturze spotyka się tzw. pozytywne ujęcia immunitetu, tj. definiowanie tego terminu poprzez eksponowanie wynikającego zeń przywileju. M. Cieślak wskazywał, że: „immunitet w sferze prawa karnego można byłoby najogólniej określić jako przysługujący określonej kategorii osób na podstawie prawa przywileju wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności w określonej sytuacji”⁴⁰. Podobnie S. Waltoś określił immunitet jako przywilej przyznany określonej kategorii osób z powodu pewnych czynów polegający na wyłączeniu dopuszczalności postępowania karnego, przy czym immunitet materialny wyłącza w ogóle odpowiedzialność karną, często także za wykroczenia, niekiedy utrzymując tylko odpowiedzialność dyscyplinarną, natomiast immunitet formalny to tylko zakaz wszczynania i prowadzenia postępowania karnego, który może jednak czasem uchylić określony organ⁴¹. W. Daszkiewicz ujmuje immunitety jako „przywileje chroniące niektóre osoby przed wszczęciem i prowadzeniem przeciwko nim postępowania karnego. W zakresie, w którym prawo chroni je przed działaniem organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, następuje wyjęcie tych osób, czasowe lub trwałe, niekiedy tylko w odniesieniu co do ograniczonej kategorii spraw, spod kompetencji tychże organów”⁴². Autor wskazuje ponadto, że ochrona immunitetowa może przebiegać w dwojaki sposób: albo poprzez wyłączenie karalności, co powoduje automatyczny zakaz wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego, albo tylko przez sam procesowy zakaz pociągnięcia do odpowiedzialności karnej.

W literaturze można wyróżnić także ujęcia negatywne. I tak zdaniem S. Śliwińskiego „immunitet” to częściowe (ewentualnie zupełne) wyjęcie pewnych osób spod działania przepisów prawa karnego albo wyjęcie pewnych osób spod orzecznictwa sądów karnych⁴³. S. Kalinowski pojmował immunitet jako ograniczenie jurysdykcji polskich sądów karnych⁴⁴. Tym tropem podąża również R. Kmiecik, dla którego immunitety są bezwzględ-

⁴⁰ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1990, s. 121.

⁴¹ S. Waltoś, *Proces...*, s. 453.

⁴² W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, t. I, Poznań–Bydgoszcz 2000, s. 143.

⁴³ Zob. S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 521–525.

⁴⁴ Zob. S. Kalinowski, *Postępowanie karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1966, s. 137–142. Podobnie L. Schaff, por. L. Schaff, *Proces karny Polski Ludowej*, Warszawa 1953, s. 240–241.

nymi albo względnymi ograniczeniami podsądności (jurysdykcji) w sprawach karnych, przy czym wyróżnia ograniczenie jurysdykcji powszechnej przez TS, przez orzecznictwo sądów (komisji) dyscyplinarnych oraz przez immunitety przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych oraz inne ograniczenia podsądności w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych, a także względne ograniczenia podsądności przez immunitety formalne przysługujące obywatelom polskim⁴⁵. Podobnie K. Marszał ujmuje „immunitety” jako okoliczności wyłączające lub ograniczające podsądność sądów powszechnych oraz sądów wojskowych. Jego zdaniem immunitety stanowią formę ochrony, przysługującą określonym osobom ze względu na pełnione funkcje w państwie lub stosunkach międzynarodowych i polegają albo na uchyleniu karalności przestępstwa lub wprowadzeniu nieodpowiedzialności w odpowiednim zakresie, albo nie pozwalają na ściganie, a także z reguły na tymczasowe aresztowanie osoby korzystającej z tej formy ochrony⁴⁶.

L. Gardocki określa „immunitety” w prawie karnym jako: „czasowe lub stałe wyłączenie możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej określonej kategorii osób z powodu popełnienia jakichkolwiek lub niektórych przestępstw”⁴⁷. Zdaniem A. Marka immunitety oznaczają albo bezwarunkowe wyłączenie karalności, albo uzależnienie możliwości pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej od uzyskania zezwolenia odpowiedniego organu⁴⁸.

We współczesnej literaturze zasługujące na szczególną uwagę ujęcie istoty immunitetów przedstawił J. Giezek, który uznaje, że „immunitet oznacza albo bezwarunkowe uchylenie karalności pewnych osób, albo wyłączenie [karalności – przyp. B.J.-P.] warunkowe uzależnione od zgody określonego organu”⁴⁹. W prezentowanym przez cytowanego autora ujęciu immunitety tzw. materialne wyłączają karalność w sposób bezwarunkowy, zaś tzw. formalne (procesowe) w sposób warunkowy.

Mimo że tematyka immunitetów w ogólności poruszana jest niemalże w każdym opracowaniu dotyczącym zagadnień ogólnych prawa karnego

⁴⁵ Zob. R. Kmiecik (w:) R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Warszawa 2006, s. 236–242.

⁴⁶ Zob. K. Marszał (w:) K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgrzyzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 127; K. Marszał, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008, s. 134.

⁴⁷ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 42.

⁴⁸ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 376.

⁴⁹ J. Giezek (w:) M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004, s. 357–358.

właściwe definicje immunitetu sformułowane są stosunkowo rzadko. Dlatego konieczne jest przytoczenie definicji sformułowanej przez W. Michalskiego, co ważne wyprowadzonej po dokonaniu wieloaspektowej analizy immunitetów w procesie karnym. Według tego autora: „a) immunitet jest przywilejem przysługującym pewnym kategoriom osób, stawiającym je w innej niż wszystkie osoby sytuacji [tzw. pozytywna definicja immunitetu – przyp. B.J-P.], b) przywilej ten przyznawany jest niektórym kategoriom osób ze względu na charakter wykonywanych przez nich funkcji, c) immunitet powoduje bądź ograniczenie dopuszczalności ścigania karnego tych osób, bądź całkowitą niedopuszczalność takiego ścigania, d) immunitet stanowi wyjątek od zasady powszechności procesu karnego”⁵⁰.

Podsumowując te najbardziej reprezentatywne poglądy polskiej nauki prawa karnego na istotę immunitetów można skonstatować, że polega ona na: 1) wyłączeniu lub ograniczeniu odpowiedzialności karnej, 2) wyłączeniu dopuszczalności postępowania karnego, tj. wyłączeniu odpowiedzialności karnej lub zakazie wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego, 3) wyjęciu trwałym lub czasowym, częściowym lub całkowitym pewnych osób spod kompetencji organów wymiaru sprawiedliwości, 4) wyłączeniu karalności albo procesowym zakazie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej, 5) częściowym lub pełnym wyjęciu osób spod działania przepisów prawa karnego albo wyjęciu pewnych osób spod orzecznictwa sądów karnych, 6) bezwzględnym lub względnym ograniczeniu podsądności (jurysdykcji) spraw karnych sądom powszechnym oraz sądom wojskowym, 7) bezwarunkowym lub warunkowym wyłączeniu karalności.

To syntetyczne przedstawienie wybranych ujęć pozwala zauważyć, że panuje wśród nich duży nieład. Problemem ich interpretacji jest również z reguły brak wskazania konkretnych uzasadnień, z czego nie można zresztą autorom czynić zarzutu, przede wszystkim ze względu na to,

⁵⁰ W. Michalski, *Immunitety w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970, s. 9. Należy zauważyć, że cytowana definicja jest w założeniu sformułowanym przez autora definicją immunitetu procesowego. Terminem tym autor nie posługuje się jednak w swej pracy konsekwentnie, raz używając go jako synonimu immunitetu formalnego (któremu przeciwstawia immunitet materialny), raz jako immunitetu w ogólności (immunitet procesowy *sensu largo* – można by powiedzieć), wychodząc w tym drugim przypadku z założenia, że każdy immunitet powoduje konsekwencje procesowe, stąd nazwa immunitet procesowy, mająca niejako oznaczać immunitet w procesie karnym. Wydaje się, że cytowany fragment nawiązuje właśnie do tego ogólnego ujęcia immunitetu procesowego. Niestety autor nie precyzuje sam takiego założenia, co utrudnia właściwie odczytanie jego intencji – por. Z. Kwiatkowski, *Przesłanki procesowe w postępowaniu o wydanie wyroku łącznego*, RPEiS 1989, z. 1, s. 86.

że definicje te zawarte są w opracowaniach podręcznikowych mających przede wszystkim cel porządkujący i dydaktyczny. Postanowiono więc nie polemizować z poszczególnymi ujęciami, natomiast wykorzystać najczęściej wskazywane trzony *definiensa*. A więc istotą „immunitetu” według przytoczonych autorów jest: wyłączenie odpowiedzialności karnej, wyłączenie dopuszczalności postępowania karnego, wyłączenie jurysdykcji (podsądności) sądów karnych (sądom karnym), wyłączenie karalności. Do kwestii tych odniosę się skrótowo, gdyż będą one jeszcze przedmiotem analizy we fragmentach kolejnych.

Bezsprzecznie immunitety wyłączają możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej, co *de facto* oznacza, że warunkują one dopuszczalność wszczęcia lub prowadzenia postępowania karnego wobec chronionego immunitetem. Wydaje się jednak, że takie ujęcie obrazuje jedynie procesowy skutek działania immunitetów, nie zaś ich istotę⁵¹. Powszechnie wiadomo, że immunitety jako ujemne przesłanki procesowe w sposób względny lub bezwzględny wyłączają możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osób zeń korzystających, takie ujęcie nie wskazuje jednak na istotę immunitetu, lecz na jego skutek. Dlatego ci autorzy, którzy definiują immunitety poprzez odwołanie się do konstrukcji warunków dopuszczalności procesu karnego, prezentują niepełne definicje pomijające uzasadnienie, dlatego osoba chroniona immunitetem nie może być pociągnięta do odpowiedzialności karnej.

Najbardziej rozpowszechnione jest uznanie, że immunitety wyłączają jurysdykcję (podsądność) polskich sądów karnych (polskim sądom karnym)⁵². Takie ujęcie wydaje się trafne, choć bardzo ogólne. Z pewnością odpowiada ono charakterowi tzw. immunitetów jurysdykcyjnych, można uznać nawet, że przy pewnych założeniach konstatacja ta właściwa jest także w przypadku tzw. immunitetów materialnych. Jednakże bardzo dużym uproszczeniem jest przyjęcie, że *genus* definicji tzw. immunitetów formalnych określić można jako wyłączenie jurysdykcji polskich sądów karnych. Co więcej art. 17 § 1 pkt 10 k.p.k. wskazuje, że immunitety tego typu stanowią odrębne kategoriałnie przesłanki procesowe od warunku, w postaci niepodlegania orzecznictwu

⁵¹ Na takim założeniu oparł się W. Michalski, zob. W. Michalski, *Immunitety...*, s. 9.

⁵² Zob. S. Kalinowski, *Postępowanie karne...*, s. 157; C. Kulesza (w:) P. Kruszyński (red.), *Wykład prawa karnego procesowego*, Warszawa 2004, s. 124; Z. Gostyński, S. Zablocki (w:) Z. Gostyński (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2003, s. 316; R. Kmiecik (w:) R. Kmiecik, E. Skrzętowicz, *Proces...*, s. 239; K. Marszał (w:) K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces...*, s. 123; K. Marszał, *Proces karny...*, s. 130.

polskich sądów karnych, typizowanego w art. 17 § 1 pkt 8 k.p.k.⁵³ Dlatego też nakreślone ujęcie, choć trafne, jest zbyt uproszczone i jedynie fragmentarycznie opisujące istotę immunitetów poszczególnych typów.

Najbardziej przekonujące są poglądy upatrujące istoty immunitetów w wyłączeniu możliwości stosowania przepisów o karze, tj. jako okoliczności wyłączających karalność. Pogląd ten zostanie szczegółowo uzasadniony w dalszej części pracy, niemniej jednak zaznaczyć trzeba, że niemalże wszyscy autorzy łączą wyłączenie karalności jedynie z tzw. immunitetem materialnym. Innym tropem idzie jedynie J. Giezek i właśnie jego pogląd (odpowiednio uzupełniony) będzie uznawać się tutaj za najbardziej trafny.

Wyprzedzając nieco dalsze wywody, już w tym miejscu wskazać można, że w rozważaniach niniejszych „immunitet” oznaczać będzie czasowy albo trwały ustawowy zakaz pociągnięcia do odpowiedzialności karnej określonych podmiotów w określonej sytuacji (aspekt materialny), polegający na warunkowym lub bezwarunkowym wyłączeniu karalności *in concreto*, którego refleksem jest względne lub bezwzględne niepodleganie tych podmiotów jurysdykcji polskich sądów karnych (aspekt formalny). Zaproponowana definicja jest definicją projektującą konstrukcyjną, bowiem ustala ona znaczenie pewnego terminu, licząc się z jego dotychczasowym niedostatecznie określonym rozumieniem⁵⁴.

2.2. Podziały immunitetów w nauce prawa

2.2.1. Tradycyjne dychotomiczne propozycje podziału immunitetów

W niniejszej pracy będzie używany termin „podział”, jednak nie w znaczeniu podziału logicznego zakresu nazwy „immunitet”, bo ten, jak wiadomo, musi być wyczerpujący i rozłączny⁵⁵, zaś żaden z proponowanych podziałów tych kryteriów nie spełnia. Zasadniczo więc używając słowa „podział” utożsamia się je ze słowem „typologia”, nawiązując do jego metodologicznego znaczenia. Warto przytoczyć tutaj słowa Z. Ziemińskiego, iż

⁵³ Zob. J. Grajewski (w:) J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2006, s. 118; P. Hofmański (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–296*, t. I, Warszawa 2007, s. 159.

⁵⁴ Zob. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1995, s. 46.

⁵⁵ Zob. Z. Ziemiński, *Logika...*, s. 57.

wyróżniając typy przedmiotów „rozważamy, w jakim stopniu przedmioty z pewnego zbioru mają cechy zbliżone do przedmiotu o interesujących nas cechach (...). Przedmioty, które w odpowiednio małym stopniu różnią się od przedmiotu, z którym je porównujemy, nazywamy przedmiotami typowymi, należącymi do tego typu przedmiotów co ów przedmiot dany. Przedmioty, które wyraźnie różnią się pod względem interesujących nas cech od pewnego danego przedmiotu, nie należą do tego typu przedmiotów: mogą one należeć do innego typu, a mogą być w ogóle nietypowe, całkiem odmienne od innych”⁵⁶. Niewłaściwym z metodologicznego punktu widzenia jest też nazywanie podziałów immunitetu „klasyfikacją”. Jak wiemy, ta zasada się na wyodrębnionym uprzednio podziale logicznym i jest niczym innym, jak tylko wielostopniowym podziałem logicznym.

W metodologii wyróżnia się na gruncie analizy podziałów logicznych podział dychotomiczny według cech kontradyktorycznych⁵⁷. Najczęściej w nauce prawa karnego w odniesieniu do analizy instytucji immunitetu występują podziały dychotomiczne⁵⁸. Jednakże kryteria podziału immunitetów budzą wiele kontrowersji⁵⁹. Dla uporządkowania teoretycznych zagadnień związanych z instytucją immunitetu przypomniane zostaną pokrótce najbardziej popularne i zarazem kluczowe podziały wypracowane w dotychczasowej nauce prawa. Punktem wyjścia jest tutaj sygnalizowane już rozróżnienie ujęcia immunitetu w znaczeniu przedmiotowym i podmiotowym, z którymi korespondują podziały przedmiotowy i podmiotowy. Pierwszy dokonywany jest ze względu na zakres i charakter ochrony wynikającej z poszczególnych immunitetów, drugi natomiast opiera się na tym, jakim podmiotom immunitet danego typu przysługuje⁶⁰.

Podstawowym i najbardziej rozpowszechnionym podziałem ze względów przedmiotowych jest podział na immunitety materialne i formalne (procesowe)⁶¹. Następnie w ich obrębie wyróżnia się dalsze podziały

⁵⁶ Z. Ziemiński, *Logika...*, s. 60–61.

⁵⁷ Zob. *ibidem*, s. 58.

⁵⁸ Zob. W. Michalski, *Immunitety...*, s. 13–19.

⁵⁹ Zob. *ibidem*, s. 7–32.

⁶⁰ Tak W. Michalski, *Immunitety...*, s. 13–19. Recenzenci wskazali, że jest to jeden z głównych walorów tej pracy – zob. J. Haber, *Recenzja...*, s. 1029.

⁶¹ Podział ten przyjęty jest we wszystkich pracach o charakterze ogólnym, tytułem przykładu wskazać można najbardziej aktualne opracowania – zob. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 116–117; W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 38–39; J. Grajewski (w:) J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 113 i 117; P. Hofmański (red.), *Kodeks...*, t. I, s. 159 i 163; S. Waltoś, *Proces...*, s. 453; R. Kmiecik (w:) R. Kmiecik, E. Skrzętowicz, *Proces...*, s. 238 i 240; K. Marszał (w:) K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek,

na immunitety: całkowite (zupelne) i częściowe (ograniczone), w zależności od tego, czy wyłączają one – mówiąc ogólnie – odpowiedzialność karną w zakresie przedmiotowo-ograniczonym, czy też całkowicie⁶².

Nietrudno zauważyć, że podział na immunitety materialne i formalne krzyżuje się z podziałem na immunitety całkowite i częściowe. Wyróżnić więc można immunitety materialne całkowite, immunitety materialne częściowe, immunitety formalne całkowite i formalne częściowe⁶³. Wydaje się, że podział, którego kryterium opiera się na zakresie przedmiotowym jest bardzo cenny dla usystematyzowania immunitetów poszczególnych typów, jednak kwestią czysto umowną jest przyjęcie za podział podstawowy tego na immunitety materialne i formalne. Wydaje się bowiem, że wszystkie znane nauce podziały dychotomiczne immunitetów (przynajmniej teoretycznie) krzyżują się ze sobą i punktem wyjścia dla kolejnych podziałów zawsze może być każdy z nich.

Przyjmując, że bazowym podziałem najczęściej jest podział na immunitety materialne i formalne, uznaje się, że immunitety materialne teoretycznie mogą być całkowite lub częściowe, jakkolwiek prawu polskiemu nieznanym jest całkowity immunitet materialny⁶⁴. Nie istnieje więc pełny osobisty immunitet materialny, oznaczający zupełne wyjęcie pewnych osób spod działania przepisów prawa karnego materialnego. S. Śliwiński pisał, że tego rodzaju pełny immunitet osobisty może występować przede wszystkim w państwach monarchistycznych, odnośnie do panującego, który może być pod względem prawnym tak postawiony, że osoba jego („uświęcona i nietykalna”) nie podlega w ogóle przepisom prawa materialnego. Wtedy panujący nie mógłby w ogóle popełnić przestępstwa (choćby mógłby działać bezprawnie)⁶⁵.

Wyróżnia się także immunitety względne i bezwzględne, uznając za kryterium tego podziału normatywną możliwość ich uchylenia. Immunitety bezwzględne nie mogą być uchylone, ich konstrukcja bowiem zakłada brak normy kompetencyjnej, która udzielałaby upoważnienia konkretnemu organowi do uchylenia immunitetu. Natomiast immunitety względne mogą być uchylone decyzją kompetentnego organu, tak więc ich konstruk-

Proces..., s. 123; K. Marszał, *Proces karny...*, s. 130; J. Tylman (w:) T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2005, s. 200.

⁶² Na temat podziałów immunitetów zob. C. Kulesza (w:) P. Kruszyński (red.), *Wykład prawa...*, s. 125–126.

⁶³ Zob. W. Michalski, *Immunitety...*, s. 15.

⁶⁴ S. Śliwiński, *Polskie prawo...*, s. 59.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 59–60.

cja zakłada istnienie normy kompetencyjnej określającej upoważniony organ oraz warunki proceduralne uchylenia immunitetu.

Ze względu na trwałość ochrony wyróżnia się immunitety czasowe i trwałe. Wskazywano, że istotą immunitetu trwałego jest to, że: „działa on i uniemożliwia bieg procesu o czyny popełnione w okresie pełnienia funkcji, z którą wiązał się immunitet, także po zakończeniu tej funkcji”⁶⁶. Należy dodać, że immunitet trwały to także immunitet, który ze względu na charakter pełnionych funkcji trwa *ad infinitum*. Immunitet nietrwały (czasowy) natomiast „przestaje działać po zakończeniu funkcji, z którą wiązał się immunitet, wobec czego możliwe staje się wszczęcie procesu o czyny popełnione w okresie pełnienia tej funkcji”⁶⁷.

Zauważyć należy, że kryterium tego podziału stanowi okres działania ochrony immunitetowej, tj. fakt, czy immunitet chroni tylko w czasie, w jakim beneficjent sprawował określoną funkcję lub wykonywał określony zawód, czy też chroni również później⁶⁸. Najczęściej jest tak, że immunitet trwały działa i uniemożliwia bieg procesu o czyny – popełnione w okresie pełnienia funkcji, z którą wiązał się immunitet – które jednocześnie pozostawały w związku z pełnionymi czynnościami urzędowymi, czyli istnieje powiązanie określonych czynów zabronionych z pełnioną funkcją (np. immunitet pracowników NIK). Teoretycznie może być i tak, że nawet po zakończeniu pełnienia funkcji immunitet chroni przed pociągnięciem do odpowiedzialności karnej za wszystkie czyny zabronione, popełnione w trakcie pełnienia funkcji. Dlatego też w tej pierwszej sytuacji można by mówić o immunitecie trwałym niezupełnym, w drugiej zaś o immunitecie trwałym zupełnym. Ten ostatni nie występuje w prawie polskim.

Immunitety materialne są zawsze immunitetami bezwzględными. Najczęściej uważa się też, że są to immunitety trwałe. Autorzy posługujący się terminem „immunitet materialny” wskazują, że w jego przypadku „państwowe prawo karania nie powstaje”⁶⁹ i właśnie przez pryzmat tego założenia postrzegają oni trwałość ochrony wyływającej z tzw. immunitete-

⁶⁶ W. Michalski, *Immunitety...*, s. 15.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 15–16.

⁶⁸ Zaproponowany przez W. Michalskiego podział na immunitety czasowe i trwałe, podobnie jak podział na immunitety względne i bezwzględne, zostały zaaprobowane w doktrynie i czasem są wykorzystywane: zob. J. Tylman (w:) T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie...*, s. 200; również K. Marszał (w:) K. Marszał, S. Stachowiak, K. Żgryzek, *Proces...*, s. 127; K. Marszał, *Proces karny...*, s. 135.

⁶⁹ Jednym z pionierów takiego pojmowania immunitetu materialnego był S. Śliwiński: zob. S. Śliwiński, *Polskie prawo...*, s. 60.

tów materialnych. Antycypując tok wywodów wskazać można jednak, że w niniejszej pracy zostanie podjęta próba wskazania, że w gruncie rzeczy immunitet materialny „nie blokuje” powstania państwowego prawa karnia, a jest jedną z okoliczności wyłączających możliwość aktualizacji normy sankcjonującej w prawie karnym⁷⁰.

Immunitety formalne tradycyjne w literaturze dzieli się, oprócz podziału na całkowite i częściowe, również na immunitety względne i bezwzględne oraz czasowe i trwałe. Mając powyższe na uwadze, wyróżnia się całkowite albo częściowe immunitety formalne względne o charakterze czasowym oraz całkowite albo częściowe immunitety formalne względne o charakterze trwałym, a także całkowite albo częściowe formalne immunitety bezwzględne o charakterze czasowym oraz całkowite albo częściowe formalne immunitety bezwzględne o charakterze trwałym. Istnienie co najmniej tych ostatnich uważa się tutaj za wątpliwe, bowiem jaka jest różnica w ich istocie lub działaniu w porównaniu z immunitetami materialnymi? Zagadnienie to będzie jeszcze przedmiotem analizy.

W trakcie rozważań nad istotą immunitetów poszczególnych typów wywnioskowano, że można wyróżnić grupę (niejednorodną) immunitetów, które można by nazwać immunitetami jurysdykcyjnymi. Choć pamiętać należy, że dla niektórych autorów każdy immunitet ogranicza jurysdykcję (podsądność) sądów karnych (powszechnych)⁷¹, a nawet szczególnych (sądy wojskowe)⁷². W niniejszej pracy wzięto pod uwagę niejako dwa typy immunitetów jurysdykcyjnych. Mówiąc w uproszczeniu, pierwsze wyłączają jurysdykcję polskich powszechnych sądów karnych w stosunku do określonych podmiotów, przyznając jednocześnie quasi-jurysdykcję Trybunałowi Stanu, który nie jest sądem szczególnym, lecz działa „jak sąd karny” w ściśle określonych okolicznościach. Według przyjętej w pracy koncepcji, immunitety tego typu są w zasadzie quasi-immunitetami jurysdykcyjnymi⁷³. Drugie wyłączają jurysdykcję krajowych (polskich) sądów karnych (właściwe immunitety jurysdykcyjne). Również immunitety jurysdykcyjne możemy dzielić na immunitety całkowite i częściowe, bezwzględne i względne, czasowe i trwałe.

⁷⁰ Zob. Ł. Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym (Zagadnienia ogólne)*, Poznań 2007, s. 56.

⁷¹ Zob. S. Kalinowski, *Postępowanie karne...*, s. 138; R. Kmieciak (w:) R. Kmieciak, E. Skrętowicz, *Proces...*, s. 228 i n.; F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, t. I, Warszawa 1999, 106–107.

⁷² Tak K. Marszał (w:) M. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgrzyzek, *Proces...*, s. 127; K. Marszał, *Proces karny...*, s. 135.

⁷³ Choć stwierdzić trzeba, że kwestia istnienia tych immunitetów jest w doktrynie sporna.

Tak zakreślönemu ujęciu przedmiotowemu przeciwstawia się ujęcie podmiotowe, które – warto wspomnieć – wskazuje, jakie podmioty korzystają z ochrony immunitetowej określönego typu. W ramach ujęcia podmiotowego można wyróżnić immunitety: wewnątrz krajowe oraz ponadnarodowe.

Jak wiadomo, instytucja immunitetu ze swej natury ma charakter wewnątrz krajowy⁷⁴, tj. immunitet funkcjonuje na terenie państwa, które go ustanowiło i tym samym zawęziło zakres zasady równości obywateli wobec prawa na swoim terytorium. Jedynie immunitet zakrajowości oraz wspólnotowy immunitet eurodeputowanych (będący szczególnym typem immunitetu zakrajowości) mają charakter ponadnarodowy. Zwłaszcza immunitet zakrajowości ze względu na swój internacjonalny charakter, konsensus społeczności międzynarodowej, wsparty dodatkowo autoryzacją suwerennych władz poszczególnych państw w zakresie ustawodawstwa karnego, które poprzez ratyfikacje lub praktykowany zwyczaj wcieliły immunitet zakrajowości do swego prawa wewnętrznego i w takim sensie również jemu nadały aspekt wewnątrz krajowy.

Obecnie w prawie polskim można wyróżnić, mając za kryterium podmiotowy zakres immunitetu, następujące immunitety prawa wewnętrznego: 1) quasi-immunitet Prezydenta, 2) quasi-immunitet członków Rady Ministrów, 3) immunitet parlamentarny, 4) krajowy immunitet deputowanych do Parlamentu Europejskiego, 5) immunitet sędziowski *sensu largissimo*, 6) immunitet Rzecznika Praw Obywatelskich, 7) immunitet Rzecznika Praw Dziecka, 8) immunitet Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, 9) immunitet Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej, 10) immunitet pracowników Najwyższej Izby Kontroli, 11) immunitet Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, 12) immunitet prokuratorski, 13) immunitet adwokacki, 14) immunitet radcowski, 15) immunitet rzeczników patentowych.

Ponadto wyróżnia się immunitety ponadnarodowe, do których zaliczamy immunitet zakrajowości oraz immunitet wspólnotowy eurodeputowanych. Wspomnieć należy, że ten pierwszy chroni urzędników dyplomatycznych i konsularnych oraz inne osoby, którym prawo międzynarodowe immunitet ten przyznaje. Immunitet wspólnotowy chroni na terytorium Polski deputowanych do Parlamentu Europejskiego pochodzących z innych państw członkowskich (w tym aspekcie jest więc również immunitetem zakrajowości).

⁷⁴ Por. np. J.R. Kubiak, J. Kubiak. *Immunitet sędziowski*, PS 1993, nr 11–12, s. 5.

Zajmując się znanymi w doktrynie prawa podziałami immunitetów można wspomnieć, że w literaturze prawa międzynarodowego publicznego funkcjonuje rozróżnienie tzw. immunitetów *ratione materiae* oraz immunitetów *ratione personae*. Na tej podstawie wyróżnia się tzw. immunitet personalny i funkcjonalny (zwany czasem materialnym)⁷⁵. Immunitet funkcjonalny obejmuje czyny popełnione w związku z pełnieniem obowiązków służbowych i nie ustaje wraz z zakończeniem wykonywania funkcji, gdyż czyny te ze względu na swój urzędowy charakter przypisywane są państwu i tylko ono, nie zaś ich bezpośredni sprawca, może ponieść za nie odpowiedzialność⁷⁶. Według przyjętej w niniejszej rozprawie terminologii, immunitet tego typu jest to immunitet częściowy, bezwzględny, trwały (niezupelny). Immunitet personalny łączy się ściśle z prestiżem konkretnej funkcji, chroni dany podmiot bez względu na to, czy czyn zabroniony został popełniony w związku ze sprawowaną funkcją.

Można zauważyć, że w szczególności pojęcie immunitetu funkcjonalnego może być przydatne w dalszych rozważaniach do opisu immunitetu trwałego niezupelnego, bowiem, jak to już stwierdzono, zapewnia on ochronę beneficjentowi immunitetu również po zakończeniu sprawowania funkcji w zakresie czynów zabronionych powiązanych z tymi funkcjami.

2.2.1.1. Immunitety materialne i formalne

Jak to już wskazano, w literaturze podziałem wyjściowym, jest podział na immunitety formalne (procesowe) i materialne⁷⁷. Przypomnieć należy, że jest on oparty na uznaniu, że pierwsze wywołują skutki na gruncie prawa procesowego, a drugie na gruncie prawa materialnego.

⁷⁵ W. Czaplński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004, s. 248.

⁷⁶ Zob. orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie europejskiego nakazu aresztowania w sprawie Kongo przeciw Belgii z dnia 14 lutego 2002 r. – sprawa zwana w literaturze jako *kazus Yerodii* (ILM 41, 2002, s. 536 i n.). Trybunał stwierdził, że urzędującemu ministrowi spraw zagranicznych przysługuje pełny immunitet jurysdykcyjny (immunitet personalny) od jurysdykcji karnej (również od cywilnej), gdyż jest to gwarancją wypełniania przez niego obowiązków. Jakkolwiek minister może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej po zakończeniu sprawowania swej funkcji przed sądem własnego państwa oraz, że może być pociągnięty również do odpowiedzialności przed trybunałem międzynarodowym, gdy jest on kompetentnym do rozpoznania sprawy. Podobnie w sprawach tzw. *kazus Pinocheta* oraz *Kadafiego* – por. E. Decaux, *Les Gouvernements* (w:) H. Ascensio, E. Decaux, A. Pallet, *Droit international pénal*, Paryż 2004, s. 199; A. Borghi, *L'immunité des dirigeants politiques en droit international*, Genewa–Bruksela–Paryż 2003, s. 69, 109, 133, zaś w sprawie *Pinocheta* – s. 293.

⁷⁷ Por. np. A. Kaftal, A. Wernerowa, *O immunitacie sędziowskim*, PiP 1960, z. 11; W. Michalski, *Immunitety...*, s. 13–19.

Podział ten już po pobieżnej analizie nie jawi się jednak jako dychotomiczny, gdyż jak wiadomo wszystkie immunitety materialne są jednocześnie formalnymi (procesowymi)⁷⁸. Nikogo więc nie trzeba przekonywać, że każdy immunitet jest immunitetem procesowym, niejako *sensu largo*, gdyż wywołuje skutki procesowe⁷⁹. Zasygnalizować jedynie można, że procesowym skutkiem immunitetów (materialnych i formalnych) jest uznawanie ich za tzw. negatywne przesłanki procesu karnego, gdyż ich istnienie (modelowo) powoduje konieczność odmowy wszczęcia postępowania karnego lub też konieczność umorzenia postępowania karnego już wszczętego w przypadku zaistnienia którejś z nich (art. 17 § 1 *in principio* k.p.k.).

W literaturze wskazuje się natomiast, że pomiędzy immunitetem materialnym a formalnym istnieje ta różnica, że: „w warunkach immunitetu materialnego w odniesieniu do czynu, będącego naruszeniem normy prawa karnego materialnego prawo karania nie powstało w ogóle, natomiast w warunkach immunitetu formalnego prawo karania w zasadzie powstało, ale ze względu na niemożność wszczęcia postępowania prawo to albo nie może zostać zrealizowane w ogóle, albo też do jego urzeczywistnienia konieczny jest element pozasądowy w postaci zgody odpowiedniego organu na ściganie sprawcy”⁸⁰. Wskazane stanowisko, choć, co wynika z analizy literatury przedmiotu, najprawdopodobniej legło u podstaw silnego zakorzenienia podziału immunitetów na tzw. materialne i formalne, nie zostało poparte pogłębioną argumentacją, by nie rzec, iż opiera się na arbitralnym i nieco wirtualnym założeniu o istnieniu prawa do karania. Nie wskazuje się bowiem w nim, na jakiej płaszczyźnie powstaje i realizuje się owe prawo karania, co wydaje się kwestią podstawową. Jak wiadomo, prawo to zespół norm postępowania (zachowania)⁸¹, które dekoduje się w drodze

⁷⁸ Zob. np. S. Śliwiński, *Polskie prawo...*, s. 523; *idem*, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*. Warszawa 1959, s. 102; W. Michalski, *Immunitety...*, s. 14; M. Lipczyńska, *Teoretyczne i praktyczne aspekty immunitetu adwokackiego w kodyfikacji prawa karnego z 1969 r.*, Pal. 1973, z. 3, s. 22.

⁷⁹ Najdobitniej podkreślali to: W. Michalski, *Immunitety...*, s. 20; W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1982, s. 105; A. Kafal, *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*, Pal. 1962, z. 11, s. 5; M. Lipczyńska, *Teoretyczne i praktyczne aspekty...*, s. 22; S. Kalinowski, *Postępowanie karne...*, s. 155; M. Cieślak, *Zagadnienia immunitetu adwokackiego*, Pal. 1963, z. 7–8, s. 5; Z. Czeszejko, Z. Krzemiński, *Adwokacka wolność słowa i pisma*, Pal. 1968, z. 5, s. 16; M. Lipczyńska, *W sprawie interpretacji art. 8 prawa o adwokaturze (immunitet adwokacki)*, Pal. 1983, z. 7, s. 3.

⁸⁰ W. Michalski, *Immunitety...*, s. 20–21.

⁸¹ Na temat normy zob. np. Z. Ziemiński, *Przepis prawny a norma prawna*, RPEiS 1960, z. 1; A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, Krakowskie Studia Prawnicze 1990, nr 23;

wykładni z przepisów prawnych⁸². Dlatego też wydaje się, że właściwą płaszczyzną interesujących nas rozważań powinna być właśnie płaszczyzna normatywna⁸³.

Skoro instytucja immunitetu spełnia swe zadanie po wstępnym (nie-definitywnym) ustaleniu odpowiedniego przekroczenia normy prawa karnego, tj. normy sankcjonowanej (pamiętać musimy przy tym, że o obowiązywaniu tej normy decyduje obowiązywanie normy ją sankcjonującej – są to bowiem normy sprzężone; jedna nie może obowiązywać bez obowiązywania drugiej⁸⁴), to istoty immunitetów poszukiwać winniśmy w ich funkcji wyłączenia możliwości zaktualizowania się normy sankcjonującej w sytuacji, gdy adresat normy sankcjonowanej normę tę przekroczył⁸⁵. Słusznie bowiem uważa się, że koncepcja tzw. norm sprzężonych zakłada, że „centralnym elementem hipotezy normy sankcjonującej, elementem umożliwiającym aktualizację tej normy jest stwierdzenie przekroczenia normy sankcjonowanej”⁸⁶. Nie ulega bowiem wątpliwości, że w przypadku sprawcy czynu zabronionego objętego immunitetem musi istnieć podejrzenie przekroczenia normy sankcjonowanej w prawie karnym, a czyn jego pozostaje zawinionym, bezprawnym, społecznie szkodliwym. O kwestii ochrony immunitetowej mówimy bowiem dopiero wtedy, gdy ma się do czynienia z czynem zabronionym określonego sprawcy, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie, iż ów czyn popełnił beneficjent immunitetu. Oczywiście z uwagi na to, że ustawodawca uznał, iż ochrona immunitetowa – najogólniej rzecz ujmując – jest warunkiem niedopuszczalności procesu karnego, już samo podejrzenie popełnienia czynu zabronionego, a więc bez wiążącego ustalenia jego zawinienia czy stopnia społecznej szkodliwości, jest wstępnym ustaleniem przekroczenia normy sankcjonowanej na etapie, na którym z uwagi na istnienie ochrony immunitetowej proces karny zostaje unicestwiony. Niemniej jednak istota immunitetu rozważana jest już w płaszczyźnie normy sankcjonującej przy założeniu istnie-

Ł. Pohl, *Norma sankcjonowana w prawie karnym jako przykład normy prawnej nie będącej normą postępowania*, RPEiS 2006, z. 1.

⁸² Zob. M. Zieliński, *Wykładnia Prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 45 i n.

⁸³ Na temat płaszczyzn badania prawa zob. np. J. Wróblewski, *Prawo i płaszczyzny jego badania*, PiP 1969, z. 6.

⁸⁴ Zob. np. Ł. Pohl, W. Patryas, *Dwugłos w sprawie normy sankcjonowanej*, RPEiS 2006, z. 4. Zob. także Z. Ziemiński, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980, s. 159.

⁸⁵ W ujęciu procesowym chodzi tutaj oczywiście o odpowiednie do zaawansowania toku procesu karnego ustalenie przekroczenia normy sankcjonowanej, a więc w zasadzie o odpowiednie prawdopodobieństwo jej przekroczenia.

⁸⁶ Ł. Pohl, *Struktura normy...*, s. 57.

nia prawdopodobieństwa przekroczenia normy sankcjonowanej. Gdyby bowiem miało się do czynienia z brakiem podejrzenia popełnienia czynu zabronionego lub czynu, który nie byłby bezprawny, czy też takiego, o którym wiedziano by, że jest niezawiniony czy też społecznie szkodliwy w stopniu znikomym to istniałaby konieczność umorzenia postępowania z uwagi na tę właśnie okoliczność.

Można w związku z tym postawić tezę, że zbędne jest określanie immunitetu przymiotnikiem „procesowy” („formalny”)⁸⁷. Wobec powyższego, trafniej jest ze wskazanego przymiotnika zrezygnować i używać po prostu nazwy „immunitet”, ewentualnie „immunitet karnoprawny”, zwłaszcza wtedy, gdyby nie było jasności, do jakiej gałęzi prawa jest on relatywizowany. Obecnie uzasadnieniem dla nazywania immunitetu formalnym jest przeciwstawienie go immunitetowi materialnemu, nie zaś jakaś jego szczególna cecha. Zapytać więc należy, jakie racje leżą u podstaw nazywania immunitetu materialnym? Jakie są związki immunitetów materialnych z prawem karnym materialnym?

Nasuwa się tu nieodparcie pytanie, czy immunitet nazywany materialnym rzeczywiście wywołuje skutki na gruncie prawa karnego materialnego albo czy może jest on formułowany przez przepisy o charakterze materialnym? Dalej zapytać by można o te cechy immunitetu materialnego, które pozwoliłyby go odróżnić od immunitetu formalnego.

By rozważyć te kwestie konieczne jest przypomnienie jeszcze jednego podziału: na immunitety względne i bezwzględne. Jak już to wskazano, działanie pierwszego z nich może być uchylone na mocy decyzji (zezwolenia) organu władzy, któremu dana osoba podlega, działanie zaś drugiego nie może być uchylone decyzją żadnego organu zwierzchniego. Posługując się więc przyjętą w niniejszej pracy terminologią przyjmuje się, że immunitety bezwzględne są bezwarunkowymi ustawowymi zakazami pociągnięcia do odpowiedzialności karnej określonych podmiotów w określonej sytuacji, zaś immunitety względne są ustawowymi zakazami warunkowo zakazującymi pociągnięcia do odpowiedzialności karnej określonych podmiotów w określonej sytuacji.

Jak już to wskazano, tradycyjnie uznaje się, że wszystkie tzw. immunitety materialne są bezwzględne, natomiast immunitety formalne aktualnie występujące w prawie polskim mają z reguły charakter względny,

⁸⁷ Przypomnijmy w tym miejscu, że termin „immunitet procesowy” proponował m.in. W. Michalski.